

УДК 37:811.111'243

МОВНА ОСОБИСТІТЬ В ІНШОМОВНОМУ ПРОСТОРІ

Кравець Оксана Володимирівна

м.Ужгород

Стаття присвячена дослідженню індивідуально-психологічних характеристик мовної особистості та її факторів впливу в іншомовному просторі. Розкривається поняття вторинної мовної особистості в іншомовному середовищі, компоненти формування мовної особистості, структура мовної особистості, фактори впливу на мовну особистість, такі як природний достовірний відеоряд, природний достовірний аудіоряд, природний ситуативний ряд та насичений ряд національних фонових знань та іноземної культури.

Ключові слова: мовна особистість, вторинна мовна особистість, природний достовірний відеоряд, природний достовірний аудіоряд, природний ситуативний ряд, насичений ряд національних фонових знань, вербально-прагматичний рівень, лінгвокогнітивний рівень, прагматичний рівень.

Відповідно до формування нової парадигми освіти, пріоритетною метою навчання і виховання виступає не сукупність знань, умінь і навичок, а створення оптимальних умов для вільного са-

морозвитку особистості. Але особистість не може розвиватися, реалізувати свої можливості і здібності, самостверджуватися і самовдосконалюватися поза соціумом, без взаємозв'язків і взаємодії з іншими людьми, природою та зі світом в цілому. Сучасне суспільство характеризується інтенсифікацією контактів між людьми, зростанням актів спілкування, тому проблема встановлення взаєморозуміння постає дуже гостро. Звідси зростає роль мови як засобу спілкування, оволодіння світом. Відсутність граматичних помилок у мові не означає досягнення взаєморозуміння. Володіння мовою розглядається як найважливіший компонент особистості. Через слово людина визначає спосіб особистої взаємодії із зовнішнім світом, втілює мовою чітку позицію по відношенню до нього. Зростання уваги до даної взаємодії призводить до розробки проблеми мовної особистості.

До вивчення мовної особистості зверталися лінгвісти, психологи, лінгводидакти. Й.Вейсгербер [3] і В.Виноградов [5, с.124] вивчали це феномен у вузькому аспекті – як мовну особистість автора художнього твору та мовну особистість персонажа твору.

О.Леонтьєв [13] розглядав мовця як мовну особистість, творця образу світу. Феномен мовної особистості також вивчали: Г.Богін (модель мовної особистості як людини, яка готова продукувати мовленнєві вчинки, створювати мовленнєві продукти) [2, с.19]; С.Воркачев (етносемантична особистість) [6, с.20]; В.Нерознак (полілектна/ загальнолюдська та ідеолектна/ притаманна певній спільноті особистість) [15, с.82]; Т.Снитко (мовна особистість західної і східної культур) [17, с.46]; В.Красик (словникова мовна особистість) [9]; О.Біляєв (національно-мовна особистість) [1]; Л.Мацько (національно-свідома україномовна особистість) [14, с.3]; Л.Скуратівський (духовна мовна особистість) [16, с.8] та інші.

У психолінгвістиці, міжкультурній комунікації, методиці викладання іноземної мови розвивається самостійний напрям – формування вторинної мовної особистості, яка оволодіває іншою мовною картиною світу, що дає можливість зрозуміти нову культуру [7, с.12].

Індивідуально-психологічні характеристики мовної особистості в іншомовному просторі розглядає А.І.Висоцька [1].

Характеристика вторинної мовної особистості потребує подальших досліджень. Це стосується індивідуально-психологічних характеристик мовної особистості в іншомовному просторі. Недостатність розробки вказаних аспектів, відсутність цілісної системи індивідуально-психологічних характеристик мовної особистості в іншомовному просторі і є метою дослідження.

На сьогодні не існує єдиного погляду щодо поняття «мовна особистість». Так, на думку Ю.Караулова, «мовна особистість – це людина, яка наділена можливістю створювати та сприймати тексти, що вирізняються:

- ступенем структурно-мовної складності;
- глибиною та точністю відображення дійсності;
- певною спрямованістю» [10, с.37].

У «Короткому тлумачному словнику» за редакцією С.Єрмоленко подається таке визначення мовної особистості: «... поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різноманітної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе в собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі ... » [9, с.93].

Формування особистості відбувається в комунікативному просторі мовного середовища. Іноді мова ототожнюється з власним середовищем, яке оточує наше життя, без участі якої нічого не може відбутися, яка не існує поза ним як об'єктивна дійсність, а знаходиться в нас самих, в нашій свідомості, пам'яті, змінюючи свої обриси з кожним рухом думки, кожним проявом особистості.

Всі ці висновки характеризують рідне мовне середовище, де спочатку формується мовна особистість. Що ж відбувається з мовною особистістю, коли вона потрапляє в іншомовний простір, іншомовне середовище.

Очевидно, що повній реалізації мовної особистості в іноземній культурі і іноземній мові не завжди будуть відповідати навички та вміння, які сформовані на базі рідної культури та мови.

Взаємодія накопиченого «рідного багажу» мовної особистості і нових реалій іншомовного середовища відбуваються в просторі, розташованому в системі трьох координат: дійсність, мова і свідомість. Таким чином, тільки усвідомивши основні закономірності нової дійсності і нової мови, мовна особистість має шанс реалізуватися і задовольнити «необхідні потреби свого буття» в іншомовній сфері. Причому механізм формування нової мовної особистості в іншомовному середовищі буде мати як схожість, так і відмінність з аналогічним процесом в умовах рідного мовного середовища. В рідному мовному середовищі переважає механізм засвоєння мови через дійсність, а в чужому (іншомовному) – навпаки: дійсність засвоюється через мову.

У 80-х роках, увага лінгвістів була зосереджена на роль «людського фактору» у мові, що спричинило за собою включення в понятійний апарат лінгвістики нової категорії «мовна особистість», яка стосовно до вивчення іноземної мови може бути представлена як вторинна мовна особистість.

Вторинна мовна особистість – це сукупність здібностей людини до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, яка пе-

редбачає адекватну взаємодію з представниками інших культур. Вона складається з оволодіння вербально-семантичним кодом мови, що вивчається, тобто «мовною картиною світу» носіїв цієї мови та «глобальною концептуальною картиною світу», що дозволяє людині зрозуміти нову для нього соціальну дійсність. Розвиток рис вторинної мовної особистості дає можливість людині бути ефективним учасником міжкультурної комунікації, це і є власне стратегічна мета навчання іноземної мови. Вторинна мовна особистість у людини, що володіє іноземною мовою, формується під впливом первинної мовної особистості, сформованої рідною мовою людини.

Можна виділити фактори впливу на мовну особистість в іншомовному середовищі, які сприяють швидкому засвоєнню нової мови, акумулюють її формування та реалізацію:

1) природний достовірний відеоряд, який включає в себе статичну і мобільну наочну дійсність, невербальні прояви соціальної культури в мовному середовищі;

Відеометод (відеоряд) являє собою високоефективну можливість подачі інформації, оскільки основною його перевагою є наочність інформації, яка є більш доступною для сприйняття, легше і швидше засвоюється. Так, на занятті з іноземної мови, маючи відео супровід пропонованого матеріалу, студенти мають можливість ознайомитися з соціокультурними реаліями країни, мова якої вивчається, спостерігати за мімікою, жестами, навколишнім оточенням носіїв мови, що вивчається.

2) природний достовірний аудіоряд, який включає в себе всю сприйнятну а слух інформацію навколишнього мовного середовища;

Аудіювання є одним з чотирьох умінь, над формуванням яких працює викладач іноземної мови на слух – не є пасивним процесом, як може здатися на перший погляд. Це – напружена робота органів слуху, пам'яті, логічного мислення. Аудіювання є ключовим моментом спілкування: не почувши чи не зрозумівши співрозмовника, вам нічого буде йому відповісти. Без умінь сприймати на слух комунікативна діяльність неможлива. Можна стверджувати, що аудіювання – це саме те вміння, яке викликає найбільші труднощі під час спілкування з носіями мови, а значить потребує пильної уваги та розуміння його особливостей з боку викладача, а також застосування спеціальної програми під час навчання. Аудіювання – сприймання і розуміння усього мовлення – може виступати у природній усній комунікації у трьох різних функціях.

По-перше, аудіювання – це окремий вид комунікативної діяльності зі своїм мотивом, що відображає потреби людини чи характер його діяльності. У такій функції воно виступає, наприклад, під час перегляду фільму, телепередачі, прослуховування радіопередачі тощо.

По-друге, аудіювання може виступати в ролі дії у складі усної комунікативної діяльності, коли кожний учасник спілкування, використовуючи говоріння і аудіювання, намагається задовольнити свою потребу в обміні інформацією, яка на цьому етапі стає мотивом усієї усної комунікативної діяльності.

По-третє, аудіювання виступає як зворотній зв'язок у кожного мовця під час говоріння, що дозволяє мовцю здійснювати самоконтроль за своїм мовленням і знати, наскільки правильно реалізуються у звуковій формі його мовні наміри. Аудіювання – невід'ємний елемент процесу говоріння.

3) природний ситуативний ряд – сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених компонентів: мовної ситуації, комунікативної поведінки, соціокультурного стереотипу спілкування та міжкультурного мовленнєвого контакту;

У системі навчання іноземної мови природний ситуативний ряд є одним з найважливіших. Його використання дозволяє викликати у студентів інтерес до спілкування і навчання іноземної мови в цілому. За допомогою моделювання навчальної ситуації можна допомогти студентам немовних спеціальностей розкрити свої потенційні можливості та творчий потенціал до вивчення іноземної мови. Студенти можуть самі обирати ролі, шукати модель проблеми для її подальшого вирішення, брати на себе відповідальність за правильність обраного рішення. Спілкування, яке є основною метою навчання іноземної мови, є ситуативним, адже воно завжди відбувається в певній ситуації. Ситуації є чудовою

основою для навчання спілкування, в них задаються умови та ролі, що моделюють реальні життєві ситуації

4) насичений ряд національних фонових знань та іноземної культури; навчальна стихія мови [1].

Для глибшого розуміння іншомовного спілкування необхідно максимально наблизити студентів до фонових знань носіїв мови. Вони є характерними елементами конкретної країни і здебільшого невідомі іноземцям, що звичайно, ускладнює процес спілкування, оскільки взаєморозуміння неможливе без принципової тотожності в обізнаності комунікантів про оточуючу дійсність.

Компонентами формування мовної особистості є вироблення:

- лінгвістичної компетенції (теоретичні знання про мову);
- мовної (практичне оволодіння мовою);
- комунікативної (використання мови відповідно до ситуації спілкування, навички правильної мовної поведінки);
- культурологічної (входження в культуру мови, що вивчається, подолання культурного бар'єру в спілкуванні) [12].

Загальноприйнятою є думка про те, що у процесі вивчення іноземної мови формується мовна особистість, яку Ю.М.Караулов визначив як вторинну мовну особистість. Відповідно до теорії Ю.М.Караулова, мовна особистість – це особистість, що проявляє себе у мовленнєвій діяльності, має характер, зацікавлення, соціальні та культурні переваги й установки, володіє сукупністю знань та уявлень і являє собою представника певної мовної спільноти. Описуючи мовну особистість, Ю.М.Караулов виділяє її структуру, що складається з трьох рівнів:

- вербально-прагматичного (нульового);
- лінгвокогнітивного (тезаурусного);
- прагматичного, що регулює соціально-групову поведінку людей [10, с. 49].

До того ж вчений зазначає, що власне мовна особистість починається з першого, тобто з тезаурусного рівня, тому що тільки починаючи з цього рівня стає можливим індивідуальний вибір, особисте віддання переваги тому чи іншому поняттю, надання статусу більш важливого у суб'єктивній ціннісній ієрархії, тоді як нульовий рівень (рівень слова) сприймається кожною мовною

особистістю як існуюча даність [10, с.54].

На вербально-семантичному рівні організації мовної особистості відбувається опанування системно-структурними зв'язками мови, завдяки яким формуються вміння ідентифікувати висловлювання або текст як продукт мовленнєвої діяльності.

Зв'язок між вербально-семантичним і тезаурусним рівнями моделей мовної особистості зумовлено тим, що сприйняти та зрозуміти якесь висловлення означає «пропустити» його крізь свій тезаурус, співвіднести зі своїми знаннями та віднайти відповідне його змісту місце у мовній картині світу.

Одиниці лінгвокогнітивного рівня – поняття, ідеї, концепти – складаються у кожній мовній особистості у більше чи менше упорядковану, систематизовану «картину світу», яка відображає ієрархію цінностей.

Лінгвокогнітивний рівень упорядкування мовної особистості та її аналізу передбачає розширення значення і перехід до знань, тобто охоплює інтелектуальну сферу особистості, тезаурусні зв'язки, що відображають у вербальній формі зафіксований у пам'яті минулий індивідуальний досвід (мовний та лінгвокогнітивний), який активно використовується у практичній діяльності.

Прагматичний (мотиваційний) рівень заключає в собі цілі, мотиви, інтереси та настановлення. У якості одиниць тут виступають не мовно-орієнтовані структурні елементи – слова, і не гностично-орієнтовані структурні елементи тезауруса – концепти, поняття, дискрептори. Одиниці прагматичного рівня орієнтовані на прагматику і на цьому рівні проявляються у комунікативно-діяльних потребах особистості [3, с.57].

Можна зробити такий висновок, що формування особистості відбувається в комунікативному просторі мовного середовища, в якому виділяють фактори впливу на мовну особистість в іншомовному середовищі, які сприяють швидкому засвоєнню нової мови, акумулюють її формування та реалізацію: природний достовірний відеоряд, природний достовірний аудіоряд, природний ситуативний ряд, насичений ряд національних фонових знань та іноземної культури; навчальна стихія мови. Найважливіше завдання викладача іноземної мови – застосовувати ці фактори на заняттях при вивченні іноземної мови.

Література та джерела

1. Біляев О.М. Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник / О.М.Біляев. – Київ: Генеза, 2005 – 180с.
2. Богин Г.И. Концептуализация языковой личности: Автореферат диссертации доктора филологических наук. – Ленинград, 1982. – 31с.
3. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа. – Москва, 1993. – 232с.
4. Висоцька А.І. Індивідуально-психологічні характеристики мовної особистості в іншомовному просторі // Вісник психології і педагогіки [Електронний ресурс]: Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 7. – К., 2012. – Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._Випуск_7
5. Виноградов В.В. Опыт риторического анализа монографии «О художественной прозе» / В.В.Виноградов, 1980. – С. 120-146.
6. Воркачев С.Г. Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград, Архангельск, 1986. – С. 16-25.
7. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранных языков. Лингвистика и дидактика / Гальскова Н.Д., Гез Н.И. – Москва: Академия, 2006. – 336с.
8. Игнатова И.Б. Структура языковой личности в лингводидактическом аспекте / И.Б.Игнатова // Выкладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – 2008. – №13. – С.54-59.
9. Єрмоленко С.Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я.Єрмоленко, С.П.Бибик, О.Г.Тодор. – К.: Либідь, 2001. – 223с;
10. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н.Караулов. – Москва: Наука, 1987. – 262с.
11. Красик В.И. Языковая личность: аспекты изучения / В.И.Красик // II Международная научная конференция «Язык и культура». – Москва, 17-21 сентября 2003 г.
12. Леонттьев О. Основы теории языковой деятельности. – Москва: Наука, 1974. – 368с.
13. Леонттьев О. Язык и речевая деятельность в общей педагогической психологии. – Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «Модек», 2003. – 536с.
14. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у проєкції педагогічного дискурсу / Дивослово – 2006. №7. – С.2-5
15. Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В.П.Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С.80-85
16. Скуратівський Л. Світоглядні засади навчання словесності // Українська мова і література в школі. – 1998. №1. – С.6-11
17. Снитко Т.Н. Предельные понятия в западной и восточной лингвокультурах. Т.Н. Снитко. – Пятигорск, 1999. – С.46

Статья посвящена исследованию индивидуально-психологических характеристик языковой личности и ее факторов влияния в иноязычном пространстве. Раскрывается понятие вторичной языковой личности в иноязычной среде, компоненты формирования языковой личности, структура языковой личности, факторы влияния на языковую личность, такие как природный достоверный видеоряд, природный достоверный аудиоряд, природный ситуативный ряд и насыщенный ряд национальных фоновых знаний и иностранной культуры.

Ключевые слова: языковая личность, вторичная языковая личность, природный достоверный видеоряд, природный достоверный аудиоряд, природный ситуативный ряд, насыщенный ряд национальных фоновых знаний, вербально-прагматический уровень, лингвокогнитивный уровень, прагматический уровень.

The article is devoted to the study of individually-psychological characteristics of language personality in foreign environment. The concept of secondary language personality has been disclosed, influence factors on language personality in a foreign environment, forming components of language personality, structure of language personality, influencing factors on language personality, namely natural authentic video set, natural authentic audio set, natural situations, national background knowledge and foreign culture.

Key words: language personality, second language personality, natural authentic video set, natural authentic audio set, natural situations, national background knowledge, verbal-pragmatic level, linguistic and cognitive level, pragmatic level.